

XIX. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİNDE SİİRT VE HAVALİSİNDEKİ VAKIFLARIN ARAZİ VARLIKLARI

Ömer KUÇAK*

Özet

İnsanoğlundaki yardımlaşma duygusu insanlık kadar eskidir. Selçuklular ve akabinde beylikler dönemiyle birlikte vakıflar eliyle Anadolu'nun en ücra köşeleri dahi imar edilmiştir. Yardımlaşma duygusunun kurumsallaşmasını ifade eden vakıf müessesesi Osmanlı toplum hayatında da önemli bir yere sahiptir. Çok geniş bir coğrafyada hâkimiyet süren Osmanlılarda toplumun ihtiyaç duyduğu, eğitim-öğretim, bayındırlık, sağlık, temizlik işleri gibi birçok gereksinimi vakıflar karşılamıştır. Bu yönüyle günümüz sosyal devlet anlayışının karşılığını vakıfların kuruluş ve işleyiş aşamasında görebiliriz.

Çalışmamızda XIX. yüzyılın son çeyreğinde Siirt ve havalisinde faaliyet gösteren vakıfların türlerini, arazi varlıklarını, arazilerin vasıflarını ve nasıl tasarruf edildiklerini ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Siirt, Vakıf Defteri

LAND ASSETS OF THE FOUNDATIONS IN SIIRT AND ITS VICINITY IN THE LAST QUARTER OF THE XIX TH CENTURY

Abstract

The feeling of sympathy in man is as old as humanity. With the Seljuks and then the rule of the emirates, even the most remote corners of Anatolia were reconstructed by foundations. Foundation institution that expresses the feeling of sympathy has an important place in Ottoman society life. In the Ottoman Empire, which dominates in a very wide geography Foundations met the needs of society such as education, public works, health, cleaning jobs. In this respect, we can see the same thing of today's social state understanding in the foundation and operation phases of foundations.

In our research, we will try to put forth the types of foundations in Siirt and its vicinity in the last quarter of the XIXth century, their land assets, characteristics of the lands and how they could save up money.

Keywords: Foundation, Siirt, Waqf Book

* Arş. Gör., Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü, omerkucak@ hotmail.com

XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Siirt Ve Havalisindeki Vakıfların Arazi Varlıkları

Giriş

1. Vakıf Kavramı

Sözlük anlamı olarak “*durmak, durdurmak, alıkoymak*” anlamlarına gelen vakıf kelimesi bir menkul ya da gayr-i menkulün hayır yapma gayesiyle ebediyen tahsis edilmesini ifade eder. Vakıf müessesesi İslam kültürünün önemli unsurlarından birisidir ve toplumsal hayatta geniş bir yer kaplar¹.

Vakfın gayesi; toplumun ihtiyaç duyduğu dini mekânların imarını, bakım ve onarımını sağlamak, muhtaçların ihtiyaçlarını gidermek, eğitim-öğretim, sağlık ve barınma gibi varlıkların ihtiyaç duyabileceği çeşitli alanlarda insanlara karşılıksız hizmet vermektir².

İslam tarih ve medeniyetinin önemli bir hayır kurumu olan vakıflar VIII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın sonlarına kadar bütün İslam coğrafyasında sosyal, ekonomik ve kültürel hayatta derin izler bırakmıştır³.

Vakfın işlerini vakfiye şartlarına uygun bir şekilde yönetmekle yükümlü olan görevliye 'müteveli' veya 'nazır'⁴ denilmektedir.

Vakıf akarlarının önemli bir kısmını bağ, bahçe, tarla ve arsa gibi topraklar oluşturmaktaydı. Bu arazilerin gelirlerinin tamamı ya da öşrü vakıf mütevellisine verilirdi⁵.

2. XIX. Yüzyılda Siirt

Siirt adının kökeniyle alakalı hem batılı yazarlar arasında hem de İslam kaynakları arasında “*İs'ird, Sîird, İs'irt, Siirt, Saird, Seerd, Sert, saert, Sört, Söörd, Sö'ört*” gibi muhtelif şekillerde telaffuz edilmiştir. Osmanlılarda ise *Sîird* ve *İs'ird* olarak kullanılmıştır⁶.

Siirt ve civarındaki ilk yerleşimin ne zaman olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte eskiçağlarda Asur ve Babil ülkelerine komşu olmuştur. Tarihi süreçte Medler ve Persler hüküm sürmüş, 639 yılında İyaz. Bin Ganm tarafından İslam topraklarına katılmıştır. Siirt'in Osmanlı hâkimiyetine girişi ise Yavuz Sultan Selim Han'ın 1514 çaldıran seferi sonrasında olmuştur⁷.

¹ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2012, s. 475.

² Mustafa Güler, “Osmanlı Devletinde Vakıflar ve Vakıf Müessesesi”, **Osmanlı Teşkilat Tarihi El kitabı**, Editör: Tufan GÜNDÜZ, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, s. 317.

³ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2012, s. 479.

⁴ Günay, **a.g.m.**, s. 478.

⁵ **A.g.m.**, s. 335.

⁶ Metin Tuncel, “Siirt”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2009, s. 173.

⁷ **A.g.m.**, s. 173-174.

XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Siirt Ve Havalisindeki Vakıfların Arazi Varlıkları

1266/1849 senesi Devlet salnâmesine göre Siirt, Kürdistan Eyaletinin Diyarbekir Livasına bağlı bir kazayken⁸ 1276/1859 senesi Devlet salnâmesine göre aynı eyalete bağlı liva konumundadır. Mardin ve Diyarbekir Livalarıyla birlikte Siird Livası Kürdistan eyaletini oluşturmaktadır. Siird Livası bu dönemde Siird nam-ı diğer İs'ird, Rızvan, Garzan Maa, Hısn-ı Keyf, Şirvan, Karakeçi, Kürdilan, Nahiye-i Dirgör, Nahiye-i Araç, Nahiye-i Sason, Nahiye-i Akkisi, Nahiye-i Hizan, Nahiye-i Reşneyan'dan oluşmaktadır⁹. 1278/1861 senesinde Siird Livasına Zilan ve Pervari, Esbayrin yerleşimleri de eklenmiştir¹⁰.

1283/1866 senesinde Siird Livası Siird, Şirvan, Garzan, Kürdilan, Rızvan, Hizan, Esbayran, Sason, Dirgör/Dirgöl, Zilan, Eruh ve Pervari'den oluşmaktaydı¹¹. 1285/1868 senesinde Diyarbekir Eyaletine bağlı Diyarbekir Sancağı, Mamûrat-ül Aziz Sancağı, Mardin Sancağı, Resü-l Ayn Sancağı ile birlikte Siird Sancağı 5 sancak merkezinden birisidir. Bu dönemde Siird sancağı Siird, Nahiye-i Şirvan ve Ziriki, Bervari, Dirgöl/z, Zilan, Eruh, Hizan, Esbayran, Rızvan, Nahiye-i Kürdilan, Garzan ve Sason yerleşimlerinden müteşekkildi¹². 1286/1869 da Siird Sancağı Pervari ve Garzan kazalarından oluşmaktaydı¹³. H. 1287/M.1870 yılında Siird livası, Garzan kazası (Beşiri ve Rıdvân Nahiyeleri) Şirvan Kazası (İspayrit, Hizan nahiyesi) ve Zirki nahiyesi, Eruh kazası (Dirgöl nahiyesi ve pervari nahiyesi) Sason kazasından (Hiyan nahiyesi) oluşmaktadır¹⁴. 1289/1872 de Diyarbekir vilayetine bağlı Siird sancağı Garzan, Eruh ve Şirvan kazalarından müteşekkildi¹⁵. 1291/1874 de Diyarbekir vilayetine bağlı Siird sancağı Sason, Eruh, Şirvan ve Rızvan kazalarından müteşekkildi¹⁶. 1297/1879-1880 de de Diyarbekir vilayetine bağlı Siird sancağı Siird (Rızvan ve Beşiri nahiyesi), Şirvan (Hoyran ve Ziriki Nahiyesi) Eruh (Pervari Nahiyesi), Sason (Garzan, Hiyan nahiyeleri) kaza ve nahiyelerinden oluşmaktaydı¹⁷.

1298/1881'de Bitlis vilâyetine bağlı Siird Sancağı Eruh, Rızvan, Şirvan, Sason kazalarından ve Beşiri, Pervari, Hiyan, Zirki, Garzan ve maa

⁸ Selçuk Günay, **Resmî Devlet Salnâmelerine Göre (H. 1263–1334) Osmanlı İmparatorluğu'nun Mülkî Taksimatı**, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi Ön Çalışması, Erzurum, 1980, s. 13.

⁹ Günay, **a.g.t.**, s. 37.

¹⁰ **A.g.t.**, s. 56.

¹¹ **A.g.t.**, s. 82.

¹² **A.g.t.**, s. 92.

¹³ **A.g.t.**, s. 103

¹⁴ **Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakır**, 2. Def'a, H. 1287 (M. 1870/1871), s. 64-69.

¹⁵ Günay, **a.g.t.**, s. 116.

¹⁶ Günay, **a.g.t.**, s. 124. **Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakır**, 6. Def'a, H. 1291 (M. 1874/1875), s. 117.

¹⁷ Günay, **a.g.t.**, s. 164.

XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Siirt Ve Havalisindeki Vakıfların Arazi Varlıkları

Esbayrit ve Hizan nahiyelerinden müteşekkildi¹⁸. 1300/1882'de Bitlis vilâyetine bağlı Siird Sancağı Rızvan, Şirvan, Eruh, Garzan ve Pervari kazalarından müteşekkildi¹⁹. 1302/1884 de Bitlis Vilayetine bağlı Siird Sancağı Rızvan, Şirvan, Eruh, Garzan ve Pervari kazalarından ve Zırıki, Beşiri ve Reşkonan nahiyelerinden müteşekkildi²⁰. 1310/1892 yılında Siird livası, doğusunda Pervari kazası, batısında Garzan ve güneyinde Bohtan nehrinin güneyinde bulunan Eruh kazası ve kuzeyinde ise Şirvan kazasıyla çevrilidir. Siird livasının doğusunda Van Eyaleti ve Hakkâri sancağı, Batısında Diyarbekir vilâyeti, Güneyinde Mardin Sancağının Midyat ve Cezire kazaları ve Kuzeyinde ise Bitlis Vilayeti ile çevrilidir. Siird livasının merkez kazasıyla birlikte Eruh, Pervari, Garzan ve Şirvan kazaları ile Rıdvan, Dirgöl, Zirki nahiyeleri bulunmaktadır²¹.

1333/1334-1917/1918 de Bitlis Vilayetine bağlı Siird Sancağı Bitlis, Muş ve genç Sancağıyla birlikte Bitlis vilayetini oluşturmaktaydı. Bu dönemde Siird Sancağı Pervari, Garzan, Eruh, Şirvan ve Şırnak kazalarından müteşekkildi²².

Siirt ve Havalisi Vakıfları

1. Cami-i Kebir (Ulu Camii) Vakfı

Ulu cami vakfına ait 43 parçası susuz tarla ve 107 parçası da bağ olmak üzere toplam 150 parça vakıf arazisi bulunmaktadır. 43 parça susuz tarlanın en büyüğü 48 dönüm ve en küçüğü ise 2 dönüm büyüklüğündedir. Susuz tarlalar toplamda 531 dönüm büyüklüğündedir. 107 parça bağın en büyüğü 14 dönüm, en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Bağlar toplam da 250 dönüm büyüklüktedir. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü 781 dönümdür. Vakfa ait olan bağlar ve tarlalar taliplerine kiralanmıştır²³.

2. Şeyh Halef Camii Vakfı

Şeyh Halef Camii vakfına ait 43 adet susuz tarla ve 60 parçası da bağ olmak üzere toplam 103 adet vakıf arazisi bulunmaktadır. 43 parça susuz tarlanın en büyüğü 80 dönüm ve en küçüğü ise 4 dönüm büyüklüğündedir. Vakfa ait susuz tarlaların toplam büyüklüğü 732 dönümdür. 60 parça bağın en büyüğü 12 ve en küçükleri de 1 dönüm büyüklüğündedir. Vakfa ait

¹⁸ **Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, 36. Def'a, H. 1298 (M. 1880/1881), Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, H. 1298, s. 60.

¹⁹ Günay, **a.g.t.**, s. 186.

²⁰ Günay, **a.g.t.**, s. 210.

²¹ **Salnâme-i Vilâyet-i Bitlis**, 1. Def'a, H. 1310 (M. 1892/193), s. 231.

²² Günay, **a.g.t.**, s. 253-254.

²³ **Evkaf Defteri (EV.d.)**, Gömlek Nu: 34672, H. 16 Rebiyülevvel 1291 (3 Mayıs 1874), s. 2-4.

XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Siirt Ve Havalisindeki Vakıfların Arazi Varlıkları

bağların toplam büyüklüğü 123 dönümdür. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 855 dönümdür²⁴.

Defterde arazilerin “*vakıf tasarrufunda olduğu ve icaren ile şuna buna verildiği*” şeklindeki ifadeden arazilerin taliplerine kiralandığı anlaşılmaktadır.

3. Şeyh Mehmed Hazretleri Camii Vakfı

Şeyh Mehmed Hazretleri Camii Vakfına ait 7 adet susuz tarla, 38 adet bağ ve 1 adet de harman yeri olmak üzere toplam 46 adet vakıf arazisi bulunmaktadır. 7 parça susuz tarlanın en büyüğü 24 ve en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Vakfa ait susuz tarlaların toplamı 70 dönümdür. 38 adet bağın en büyüğü 6 dönüm ve en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Vakfa ait bağların toplamı 82 dönümdür. Vakfa ait 1 dönüm büyüklüğünde bir adet de harman yeri bulunmaktadır. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü 153 dönümdür.²⁵

4. Hıdırü'l-Ahdar Camii Vakfı

Hıdırü'l-Ahdar Camii vakfına ait 2 adet susuz tarla, 3 adet bahçe ve 45 adet bağ olmak üzere toplam 50 adet vakıf arazisi bulunmaktadır. 2 adet susuz tarlanın en büyüğü 36 dönüm, en küçüğü ise 8 dönüm büyüklüğündedir. Toplam da 44 dönüm susuz tarlası vardır. Ayrıca birisi 16 dönüm, diğeri 12 dönüm ve en küçüğü 8 dönümden oluşan toplamda 36 dönüm bahçeye sahiptir. Bağların en büyüğü 5 dönüm en küçüğü ise 1 dönümdür. Toplamda 65 dönüm bağ arazisi vardır. Vakıf arazilerinin toplam büyüklüğü 145 dönümdür. Araziler taliplerine yıllık olarak kiralanmaktadır²⁶.

5. Nebi Camii Vakfı

Nebi camii vakfına ait 8 adet susuz tarla, 1 adet bahçe ve 83 adet de bağ olmak üzere toplam 92 parça vakıf arazisi vardır. 8 adet susuz tarlanın en büyüğü 24 dönüm ve en küçüğü ise 2 dönüm büyüklüğündedir. Vakfın 82 dönüm susuz tarlası vardır. Vakfın tek bahçe statüsündeki tarlası ise 8 dönüm büyüklüğündedir. 83 adet bağ statüsündeki arazilerin 1 tanesinin büyüklüğü belirtilmemiştir. Belirtilenler arasında bağların en büyüğü 4 ve en küçükleri ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Bağların toplam büyüklüğü ise 164 dönüm büyüklüğündedir. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 254 dönümdür²⁷.

²⁴ EV.d./34672, s. 4-6.

²⁵ EV.d./34672, s. 6.

²⁶ EV.d./34672, s. 7.

²⁷ EV.d./34672, s. 7-9.

XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Siirt Ve Havalisindeki Vakıfların Arazi Varlıkları

6. Dinar Camii Vakfı

Dinar camii vakfına ait 50 adet bağ ve 1 adet de bahçe olmak üzere toplam 51 adet vakıf arazisi bulunmaktadır. Bağların en büyüğü 5, en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Bağların toplam büyüklüğü 96 dönümdür. Vakıf arazileri arasında bahçe statüsündeki tek arazinin büyüklüğü ise 8 dönümdür. Vakıf, toplamda 104 dönüm araziye sahiptir. Araziler taliplerine icaren kiralanmaktadır²⁸.

7. Şeyh Saad Camii Vakfı

Şeyh Saad Camii Vakfına ait 4 adet susuz tarla ve 59 adet de bağ olmak üzere toplam 63 adet vakıf arazisi bulunmaktadır. Tarlaların en büyüğü 16 dönüm ve n küçüğü 13 dönüm olmak üzere toplam büyüklüğü 60 dönümdür. Bağların en büyüğü 11 dönüm, en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğüne sahiptir. Bağların toplam büyüklüğü 128 dönümdür. Şeyh Said Camiinin vakıf arazileri toplamda 188 dönüm büyüklüğündedir²⁹.

8. Şeyhü'n-Neccar Camii Vakfı

Şeyhü'n-Neccar Camii Vakfına ait 72 adet bağ bulunmaktadır. Bağların en büyüğü 8 dönüm, en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Vakfın toplamda 138 dönüm arazisi bulunmaktadır. Bu arazilerin tamamı bağ statüsündedir³⁰.

9. Sor Çeşmesi Vakfı

Sor çeşmesi vakfına ait 50 adet bağ arazisi bulunmaktadır. Bağ arazilerinin en büyüğü 4 dönüm, en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Arazilerden bir tanesinin büyüklüğü ise belirtilmemiştir. Vakıf arazilerinin tümü bağ statüsündedir ve toplamda 101 dönüm büyüklüğündedir³¹.

10. Suveyka Camii Vakfı

Suveyka Camii Vakfına ait 30 adet bağ ve 3 adet susuz tarla arazisi bulunmaktadır. 30 adet bağın en büyüğü 4 dönüm ve en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Bağların toplam büyüklüğü 55 dönümdür. Vakfın en büyüğü 24 ve en küçüğü 4 dönüm olmak üzere toplam 34 dönüm de susuz tarla arazisi bulunmaktadır. Vakfın bu arazileri icaren kiralanmaktadır³².

²⁸ EV.d./34672, s. 9.

²⁹ EV.d./34672, s. 9-10.

³⁰ EV.d./34672, s. 10-11.

³¹ EV.d./ 34672, s. 11-12.

³² EV.d./34672, s. 12-13.

XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Siirt Ve Havalisindeki Vakıfların Arazi Varlıkları

11. Sûk Camii Vakfı

Sûk camii vakfına ait 11 adet susuz tarla arazisi ve 9 adet de bağ arazisi bulunmaktadır. 11 adet susuz tarlanın en büyüğü 42 dönüm ve en küçüğü 4 dönüm büyüklüğünde olup susuz arazilerin toplam büyüklüğü 150 dönümdür. 9 adet bağ arazisinin en büyüğü 3 dönüm ve en küçükleri de 1 dönüm olmak üzere toplamda 16 dönümdür. Vakfın tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 166 dönümdür³³.

12. Sütud Suveyzi Vakfı

Sütud Suveyzi vakfına ait 38 adet bağ arazisi bulunmaktadır. Bağ arazilerinin en büyüğü 4 dönüm en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Vakfın arazilerinin toplamı 79 dönümdür³⁴.

13. Zevye Makberesi (Mezarlığı) Vakfı

Zevye Makberesi vakfına ait 11 adet susuz tarla ve 11 adet de bağ arazisi olmak üzere toplam 22 adet arazisi vardır. Susuz tarla vasfındaki arazilerin en büyüğü 44 dönüm, en küçüğü ise 4 dönüm büyüklüğündedir. Susuz tarla arazilerinin toplam büyüklüğü 236 dönümdür. 11 adet bağ arazisinin en büyüğü 4 dönüm, en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Bağ arazilerin toplam büyüklüğü 20 dönümdür. Vakfa ait toplam 256 dönüm arazi vakıf tasarrufundadır ve icaren taliplilerine verilmektedir³⁵.

14. Ayn Salib Çeşmesi Vakfı

Ayn Salib çeşmesi vakfına ait 6 adet bağ arazisi, 4 adet susuz tarla ve 2 adet de harman yeri vasfında arazi olmak üzere toplam 12 adet arazisi vardır. Bağ vasfındaki arazilerin en büyüğü 3 dönüm, en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Bağ arazilerinin toplam büyüklüğü 12 dönümdür. Susuz tarla vasfındaki arazilerin en büyüğü 40 dönüm en küçüğü ise 7 dönümdür. Susuz tarlaların toplam büyüklüğü 83 dönümdür. Harman yeri vasfındaki arazilerin ikisi de 3'er dönümlük bir büyüklüğe sahiptir ve toplam da 6 dönüm harman yeri arazisi vardır. Vakfa ait toplam 101 dönüm arazi vakıf tasarrufundadır ve icaren taliplilerine verilmektedir³⁶.

15. Hacı Mahmud Sarrac Medresesi Vakfı

Hacı Mahmud Sarrac Medresesi Vakfına ait 3 adet bahçe ve 7 adet de bağ arazisi olmak üzere toplam 10 adet arazisi bulunmaktadır. Bahçelerin en büyüğü 40 dönüm, en küçüğü ise 8 dönümdür. Bahçelerin toplam büyüklüğü 58 dönümdür. Bağ vasfındaki arazilerin en büyüğü 10 dönüm ve

³³ EV.d./34672, s. 13.

³⁴ EV.d./34672, s. 13-14.

³⁵ EV.d./34672, s. 14.

³⁶ EV.d./34672, s. 14.

XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Siirt Ve Havalisindeki Vakıfların Arazi Varlıkları

en küçüğü ise 2 dönümdür. Bağ vasfındaki arazilerin toplam büyüklüğü 29 dönümdür. Vakfa ait arazilerin toplam büyüklüğü ise 87 dönümdür³⁷.

16. İbreği Camii Vakfı

İbreği Camii vakfına ait 5 adet susuz tarla ve 6 adet de bağ olmak üzere toplam 11 adet arazisi bulunmaktadır. Susuz tarlaların en büyüğü 16 dönüm ve en küçüğü ise 2 dönüm büyüklüğündedir. Susuz tarlaların toplam büyüklüğü 34 dönümdür. Bağ vasfındaki arazilerin en büyüğü 3 dönüm ve en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Bağ vasfındaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 11 dönümdür. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 45 dönümdür³⁸.

17. Hacı İsmail Camii Vakfı

Hacı İsmail Camii vakfına ait 2 adet susuz tarla ve 24 adet bağ olmak üzere toplam 26 adet arazisi vardır. 2 adet susuz tarlanın büyüklükleri 6'şar dönümdür ve toplam da 12 dönüm büyüklüğe sahiptir. Bağ vasfındaki arazilerin en büyüğü 6 dönüm, en küçüğü ise 1 dönümdür. Bağ vasfındaki arazilerin toplam büyüklüğü 57 dönümdür. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 69 dönümdür³⁹.

18. Sûk el Ayn Çeşmesi Vakfı

Sûk el Ayn Çeşmesi Vakfına ait 11 adet bağ arazisi bulunmaktadır. Bağ arazilerinin en büyüğü 4 dönüm ve en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Vakfa ait arazilerin toplam büyüklüğü ise 27 dönümdür⁴⁰.

19. Şeyh Ferec Camii Vakfı

Şeyh Ferec Camii vakfına ait 4 adet susuz tarla ve 4 adet de arsa vasfında toplam 8 adet arazi vardır. Susuz tarlaların en büyüğü 24 dönüm ve en küçüğü ise 8 dönüm büyüklüğündedir. Susuz tarlaların toplam büyüklüğü 58 dönümdür. Vakfa ait 4 adet arsanın büyüklükleri birer dönümdür. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 62 dönümdür⁴¹.

20. Cerrah Camii Vakfı

Cerrah camii vakfına ait 16 adet bağ, bir adet susuz tarla ve bir adet de bahçe vasfında arazi vardır. Bağların en büyüğü 8 ve en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Bağ vasfındaki arazilerin toplam büyüklüğü 43 dönümdür. 1 adet susuz tarlanın büyüklüğü 10 dönüm ve bir adet bahçe ise

³⁷ EV.d./34672, s. 14.

³⁸ EV.d./34672, s. 15.

³⁹ EV.d./34672, s. 15.

⁴⁰ EV.d./34672, s. 15.

⁴¹ EV.d./34672, s. 15.

XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Siirt Ve Havalisindeki Vakıfların Arazi Varlıkları

8 dönüm büyüklüğündedir. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü 61 dönümdür⁴².

21. Avin Durre Camii Vakfı

Avin Durre Camii vakfına ait 16 adet bağ arazisi bulunmaktadır. Bağ arazilerinin en büyüğü 4 dönüm ve en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Vakıf tasarrufundaki bağ arazilerinin toplam büyüklüğü ise 29 dönümdür. Vakıf tasarrufundaki bu araziler taliplerine icaren verilmektedir⁴³.

22. Seyyid Bilal Merkad-ı Şeriflerinin (mezarlığının) Vakfı

Seyyid Bilal Mezarlığı vakfına ait toplam 23 adet bağ arazisi bulunmaktadır. Bağ vasfındaki arazilerin en büyüğü 4 dönüm ve en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü 42 dönümdür⁴⁴.

23. Şeyh Mahmud Camii Vakfı (Bir Sokak Mahallesi)

Şeyh Mahmud Camii Vakfı'na ait 6 adet susuz tarla ve 14 adet bağ arazisi bulunmaktadır. Susuz tarlaların en büyüğü 48 dönüm, en küçüğü ise 2 dönüm büyüklüğündedir. Susuz tarlaların toplam büyüklüğü 81 dönümdür. Bağ vasfındaki arazilerin en büyüğü 24 dönüm ve en küçüğü 1 dönüm büyüklüğündedir. Bağ vasfındaki arazilerin toplam büyüklüğü 47 dönümdür. Vakfın tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 95 dönümdür⁴⁵.

24. Şeyh Mahmud Camii Vakfı (Nazif Mahallesi)

Nazif mahallesinde yer alan Şeyh Mahmud Camii vakfına ait 2 adet susuz tarla ve 6 adet bağ olmak üzere toplam 8 adet arazi vardır. Susuz tarla statüsündeki 2 arazinin büyüklükleri 10'ar dönümden 20 dönümdür. En büyüğü 4 dönüm ve en küçüğü 1 dönüm olan bağların toplam büyüklüğü ise 11 dönümdür. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 31 dönümdür⁴⁶.

25. Hacı İsmail Kattan Camii Vakfı

Hacı İsmail Kattan Camii vakfına ait 29 adet bağ arazisi bulunmaktadır. Bağ arazilerinin en büyüğü 3 dönüm ve en küçüğü 1 dönüm

⁴² EV.d./34672, s. 16.

⁴³ EV.d./34672, s. 16.

⁴⁴ EV.d./34672, s. 16.

⁴⁵ EV.d./34672, s. 17.

⁴⁶ EV.d./34672, s. 17.

XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Siirt Ve Havalisindeki Vakıfların Arazi Varlıkları

büyüklüğüdür. Vakfın tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 52 dönümdür⁴⁷.

26. Han-ı Sebil Vakfı

Vakfa ait 3 adet susuz tarla arazisi bulunmaktadır. En büyüğü 60 dönüm ve en küçüğü 12 dönüm olan arazilerin toplam büyüklüğü 132 dönümdür ve b araziler vakıf tasarrufundadır⁴⁸.

27. Hanü'l-Ahmar Vakfı

Hanü'l-Ahmar Vakfına ait 1 adet susuz tarla arazisi bulunmaktadır. Vakıf tasarrufundaki bu arazinin büyüklüğü 10 dönümdür⁴⁹.

28. Turab Hacı Yusuf Vakfı (Mezarlık)

Turab Hacı Yusuf vakfına ait 2 adet susuz tarla arazisi bulunmaktadır. En büyüğü 40 dönüm ve küçüğü 20 dönümdür. Vakıf tasarrufundaki bu arazilerin toplam büyüklüğü ise 60 dönümdür⁵⁰.

29. Tarmil Çeşmesi Vakfı

Tarmil çeşmesi vakfına ait 4 dönüm,6 dönüm ve 40 dönüm büyüklüklerinde 3 adet susuz tarla arazisi bulunmaktadır. Vakıf tasarrufundaki bu arazilerin toplam büyüklüğü ise 50 dönümdür⁵¹.

30. Şeyh Sabri Camii Vakfı

Şeyh Sabri Camii vakfına ait 4 adet susuz tarla ve 1 adet bağ arazisi bulunmaktadır. Susuz tarla vasfındaki arazilerin en büyüğü 24 dönüm ve en küçüğü ise 10 dönüm büyüklüğündedir. Susuz tarla vasfındaki arazilerin toplam büyüklükleri 58 dönümdür. Bağ vasfındaki arazinin büyüklüğü ise 4 dönümdür. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklükleri ise 62 dönümdür⁵².

31. Beytü'l-Kavvak Camii Vakfı

Beytü'l-Kavvak Camii vakfına ait 7 adet susuz tarla vasfında arazi bulunmaktadır. Susuz tarla vasfındaki arazilerin en büyüğü 24 dönüm ve en küçüğü ise 4 dönüm büyüklüğündedir. Vakfın tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 92 dönümdür⁵³.

⁴⁷ EV.d./34672, s. 17.

⁴⁸ EV.d./34672, s. 18.

⁴⁹ EV.d./34672, s. 18.

⁵⁰ EV.d./34672, s. 18.

⁵¹ EV.d./34672, s. 18.

⁵² EV.d./34672, s. 18.

⁵³ EV.d./34672, s. 18.

XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Siirt Ve Havalisindeki Vakıfların Arazi Varlıkları

32. Şeyh Türkî Merkadının (Mezarlığının) Vakfı

Şeyh Türkî Mezarlığı vakfına ait 3 adet bağ arazisi bulunmaktadır. Vakfın tasarrufundaki bağ arazilerinin toplam büyüklüğü 5 dönümdür⁵⁴.

33. Şeyhü'n-Nakkaş Camii Vakfı

Şeyhü'n-Nakkaş Camii Vakfına ait 16 adet bağ arazisi ve 4 adet de susuz tarla vafında arazi bulunmaktadır. Bağ vafındaki arazilerin en büyüğü 3 dönüm ve en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Bağ vafındaki arazilerin toplam büyüklüğü 33 dönümdür. 4 adet susuz tarlanın en büyüğü 24 dönüm ve en küçüğü 8 dönüm büyüklüğündedir. Susuz tarla vafındaki arazilerin toplam büyüklüğü 54 dönümdür. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 87 dönümdür⁵⁵.

34. Şeyh Halil Camii Vakfı

Şeyh Halil Camii Vakfına ait 14 adet bağ arazisi bulunmaktadır. bağ vafındaki arazilerin en büyüğü 6 dönüm ve en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 44 dönümdür⁵⁶.

35. Derga Camii Vakfı

Derga Camii vakfına ait 1 adet susuz tarla ve 9 adet bağ vafında arazi bulunmaktadır. Susuz tarlanın büyüklüğü 4 dönümdür. Bağ vafındaki arazilerin en büyüğü 4 dönüm ve en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Bağ vafındaki arazilerin toplam büyüklüğü 24 dönümdür. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 28 dönümdür⁵⁷.

36. Breki Çeşmesi Vakfı

Breki Çeşmesi vakfına ait 8 adet bağ arazisi bulunmaktadır. Bağ vafındaki arazilerin en büyüğü 3 ve en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Vakfın tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 12 dönümdür⁵⁸.

37. Fahr Camii Vakfı

Fahr Camii vakfına ait 3 adet susuz tarla ve 2 adet bağ arazisi bulunmaktadır. Susuz tarla vafındaki arazilerin en büyüğü 26 dönüm ve en küçüğü ise 14 dönümdür. Susuz tarla vafındaki arazilerin toplam büyüklüğü 66 dönümdür. 2 adet bağ vafındaki arazinin büyüğü 12 dönüm

⁵⁴ EV.d./34672, s. 18.

⁵⁵ EV.d./34672, s. 18.

⁵⁶ EV.d./34672, s. 18.

⁵⁷ EV.d./34672, s. 19.

⁵⁸ EV.d./34672, s. 19.

XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Siirt Ve Havalisindeki Vakıfların Arazi Varlıkları

ve küçüğü 3 dönümdür. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 81 dönümdür⁵⁹.

38. Üryan Camii Vakfı

Üryan Camii Vakfına ait 4 adet susuz tarla arazisi bulunmaktadır. Vakıf tasarrufundaki bu arazilerin büyüklükleri belirtilmemiştir⁶⁰.

39. Bia Camii Vakfı

Bia Camii vakfına ait 3 adet susuz tarla ve 2 adet bağ arazisi bulunmaktadır. Susuz tarla vasfındaki arazilerin en büyüğü 32 dönüm, en küçüğü ise 4 dönüm büyüklüğündedir. Susuz tarla vasfındaki arazilerin toplam büyüklüğü 46 dönümdür. 2 adet bağ arazisinin büyüğü 4 dönüm, küçüğü ise 3 dönümdür. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 53 dönümdür⁶¹.

40. Berğavus Camii Vakfı

Berğavus Camii vakfına ait 5 adet bağ arazisi bulunmaktadır. Bağ arazilerinin en büyüğü 2 dönüm ve en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Vakıf tasarrufundaki bağ arazilerinin toplam büyüklüğü ise 7 dönümdür⁶².

41. Hacı Hüseyin Ağa Vakfı

Hacı Hüseyin Ağa vakfına ait medrese ve mescitlerine ait 81 adet Susuz tarla/tarla, 6 adet bahçe ve 136 adet de bağ arazisi bulunmaktadır. Susuz tarla vasfındaki arazilerin en büyüğü 200 dönüm, en küçüğü ise 3 dönüm büyüklüğündedir. Susuz tarlaların toplam büyüklüğü 3492 dönümdür. Bahçe vasfındaki arazilerin en büyüğü 32 dönüm ve en küçüğü ise 8 dönüm büyüklüğündedir. Bahçe vasfındaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 88 dönümdür. Bağ vasfındaki arazilerin en büyüğü 16 dönüm, en küçüğü ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Bağ vasfındaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 286 dönümdür. Vakfın tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 3866 dönümdür⁶³.

42. Bâbü'd-Darb Camii Vakfı

Bâbü'd-Darb Camii vakfına ait 8 adet susuz tarla arazisi bulunmaktadır. Susuz tarla vasfındaki arazilerin en büyüğü 20 dönüm, en küçüğü ise 2 dönüm büyüklüğündedir. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü 69 dönümdür⁶⁴.

⁵⁹ EV.d./34672, s. 19.

⁶⁰ EV.d./34672, s. 19.

⁶¹ EV.d./34672, s. 19.

⁶² EV.d./34672, s. 19.

⁶³ EV.d./34672, s. 19-22.

⁶⁴ EV.d./34672, s. 22.

XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Siirt Ve Havalisindeki Vakıfların Arazi Varlıkları

43. Şeyh Davud Camii Vakfı

Şeyh Davud Camii vakfına ait 6 adet bağ vasfında arazi ve 13 adet de susuz tarla vasfında arazi bulunmaktadır. Bağ vasfındaki arazilerin en büyüğü 16 dönüm, en küçüğü ise 4 dönüm büyüklüğündedir. Bağ vasfındaki arazilerin toplam büyüklüğü 48 dönümdür. Susuz tarla vasfındaki arazilerin en büyüğü 20 dönüm ve en küçüğü ise 2 dönüm büyüklüğündedir. Susuz tarla vasfındaki arazilerin toplam büyüklüğü 116 dönümdür. Vakıf tasarrufundaki arazilerin toplam büyüklüğü ise 164 dönümdür⁶⁵.

SONUÇ

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Siirt gibi bir taşra kentinin imarında vakıfların katkısı yadsınamaz. Müslüman ahalinin dini vecibelerini ifa ettikleri birçok cami ve mescidin varlıklarını sürdürmesinde, ihtiyaca binaen sayılarının artmasında vakıfların önemli bir yeri vardır. Vakıflar ayrıca eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü medreselere, halkın içme suyu ihtiyacını karşılayan çeşmelere, gelip giden yolcuların barınma ihtiyaçlarının karşılandığı hanlara ve hatta ölenlerin defnedildiği mezarlıklara dahi hayat vermiştir.

Çalışmamızın omurgasını teşkil eden evkaf defteri incelendiğinde cami, mescit, zaviye, medrese, çeşme, han ve mezarlıkların bakım ve onarımlarının yapılması, ihtiyaçlarının karşılanması maksadıyla arazilerin vakfedildiği görülecektir. Siirt ve havalisinde faaliyet gösteren vakıfların arazi sayısı ve ebadı bakımından en büyüğü Hacı Hüseyin Ağa vakfidir. Hacı Hüseyin Ağa vakfının 3492 dönüm susuz tarla, 88 dönüm bahçe ve 286 dönüm bağ olmak üzere toplamda 3866 dönüm vakfedilmiş arazisi bulunmaktadır. Üryan Camii vakfının arazilerinin büyüklükleri belirtilmemiştir. Arazi büyüklüğü olarak en küçük olan vakıf ise 5 dönüm ile Şeyh Türki vakfidir. Arazi sayısı bakımından 223 parça arazisi bulunan Hacı Hüseyin Ağa vakfı en fazla arazisi olan vakıftır. Arazi sayısı bakımından en küçüğü ise 1 adet vakıf arazisi bulunan Hamr Hanı vakfidir. Siirt ve havalisindeki vakıfların toplamda 1323 parça arazisi bulunmaktadır. Vakıf arazilerinin en büyüğü 200 dönüm büyüklüğünde ve en küçükleri ise 1 dönüm büyüklüğündedir. Siirt ve havalisindeki bağ, bahçe, tarla, arsa ve harman yeri vasfındaki vakıf arazilerinin toplam büyüklüğü 8832 dönümdür. XIX. yüzyılın son çeyreğinde Siirt ve havalisindeki vakıf arazilerinin büyüklüğü toplumun vakfa verdiği değeri göstermesi bakımından önemlidir.

Siirt'teki vakıflar ve vakıf arazileri toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına çok büyük katkılar sağlamıştır. Bu katkı şüphesiz iki taraflıdır. Yıllık kira bedelleriyle vakıf kurumlarına ekonomik katkı

⁶⁵ EV.d./34672, s. 23.

XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Siirt Ve Havalisindeki Vakıfların Arazi Varlıkları

sağladığı gibi kiralayan insanların yetiştirdiği ürünler sayesinde geçimlerini sağlamasına da vesile olmuştur.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Evkaf Defteri (EV.d.), Gömlek Nu: 34672, H. 16 Rebiyülevvel 1291 (3 Mayıs 1874).

2. Resmî Yayınlar

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 36. Def'a, H. 1298 (M. 1880/1881), Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, H. 1298.

Salname-i Vilâyet-i Bitis, 1. Def'a, H. 1310 (M. 1892/1893).

Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakır, 2. Def'a, H. 1287 (M. 1870/1871).

Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakır, 6. Def'a, H. 1291 (M. 1874/1875).

3. Kitap, Makaleler ve Diğer Eserler

GÜLER, Mustafa, "Osmanlı Devletinde Vakıflar ve Vakıf Müessesesi", **Osmanlı Teşkilat Tarihi El kitabı**, Editör: Tufan GÜNDÜZ, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, s. 317.

GÜNAY, Hacı Mehmet, "Vakıf", **İslam Ansiklopedisi**, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2012, s. 475-479.

GÜNAY, Selçuk, **Resmî Devlet Salnâmelerine Göre (H. 1263–1334) Osmanlı İmparatorluğu'nun Mülkî Taksimatı**, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi Ön Çalışması, Erzurum, 1980.

TUNCEL, Metin, "Siirt", **İslam Ansiklopedisi**, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2009, s. 173-175.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Vakıf", **İslam Ansiklopedisi**, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2012, s. 479-486.